

HUQUQIY FANLARNI O'QITISHDA PSIXOLOGIK TO'SIQLAR

Qurbonova Aziza Davlat qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Amaliy psixologiya kafedراسi assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy fanlarni o'qitish jarayonida uchraydigan psixologik to'siqlar, ularning kelib chiqish sabablari va bartaraf etish yo'llari tahlil etiladi. Huquqiy ta'limning kognitiv, emotsional va motivatsion jihatlaridagi psixologik muammolar yoritilib, o'quvchilarda huquqiy tafakkur va fuqarolik ongini shakllantirishda psixologik omillarning o'rni ko'rsatib beriladi. Maqola zamonaviy ta'lim psixologiyasi nazariyalari hamda ijtimoiy o'rganish, o'z-o'zini anglash va emotsional intellekt konsepsiyalariga tayangan holda yozilgan.

Kalit so'zlar: huquqiy ta'lim, psixologik to'siq, motivatsiya, huquqiy tafakkur, shaxs rivojlanishi, o'quv jarayoni, kommunikativ muhit.

Huquqiy ta'lim shaxsning ijtimoiy ongini shakllantiruvchi, uni fuqarolik mas'uliyatiga yo'naltiruvchi muhim pedagogik jarayondir. Biroq ta'limning bu yo'nalishida o'quvchilar ko'pincha turli psixologik to'siqlarga duch keladilar. Bunday to'siqlar o'quvchi yoki talabaning huquqiy fanlarni anglash, ularga nisbatan qiziqish bildirish yoki o'z fikrini erkin ifoda etish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Psixologik to'siqlar o'qituvchi bilan muloqotdagi ishonchsizlik, baholanishdan qo'rquv, mavzuning murakkab va hayotdan uzoq deb qabul qilinishi natijasida vujudga keladi.

Huquqiy fanlarni o'qitishda psixologik to'siqlar, avvalo, o'quvchi shaxsining ichki holati bilan bog'liq bo'ladi. A. Bandura ta'kidlaganidek, shaxsning o'rganishga bo'lgan tayyorligi nafaqat bilimlar tizimiga, balki ijtimoiy tajriba va ijobiy modellarni kuzatish orqali shakllanadi. Huquqiy fanlarda bu jarayon o'qituvchi shaxsining namunasida, uning adolat, halollik va qonuniylik tamoyillariga sodiqligida ifodalanadi.

Huquqiy ta'limda uchraydigan psixologik to'siqlarni shartli ravishda kognitiv, motivatsion, emotsional va kommunikativ toifalarga ajratish mumkin. Kognitiv to'siqlar huquqiy tushunchalarning murakkabligi, abstrakt fikrlashni talab qilishi bilan bog'liq. Ayniqsa, "javobgarlik", "majburiyat", "huquqiy subyekt" kabi atamalar o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni talab etadi. Jean Piagetning bilish rivojlanishi haqidagi nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davrida formal tafakkur endi shakllanadi, shuning uchun murakkab huquqiy konsepsiyalarni to'liq idrok etish har doim ham oson kechmaydi.

Motivatsion to'siqlar esa o'quvchilarning huquqiy fanlarga nisbatan befarqligida namoyon bo'ladi. E. Deci va R. Ryanning o'z-o'zini aniqlash nazariyasiga ko'ra, insonning ichki motivatsiyasi mustaqil o'rganish uchun eng kuchli omildir. Agar o'quvchi huquqiy bilimlarning hayotiy ahamiyatini tushunmasa, ularni faqat baho yoki majburiyat sifatida qabul qiladi, bu esa o'rganish jarayonini sun'iy lashtiradi.

Emotsional to'siqlar ham o'quv jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ko'p hollarda o'quvchi noto'g'ri javob berishdan yoki tanqid eshitishdan qo'rqadi. Bu holat "bahodan qo'rquv sindromi"ni yuzaga keltiradi va o'quvchining faol ishtirokini pasaytiradi. S. Rubinshtayn fikricha, o'qituvchi shaxsining ijobiy emotsional ta'siri o'quvchida o'ziga

ishonchni kuchaytiradi, demak, huquqiy ta'limda iliq psixologik muhit muhim ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ to'siqlar esa o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotdagi nosog'lom psixologik muhit bilan bog'liq. Avtoritar uslub, emotsional sovuqlik, o'quvchini tinglamaslik yoki empatiyaning yetishmasligi "psixologik devor" paydo qiladi. Bu esa o'quvchi faolligini pasaytiradi, uning shaxsiy fikrini erkin ifoda etish imkonini cheklaydi.

Huquqiy fanlarni o'qitishda psixologik to'siqlarning ildizlari faqat individual emas, balki ijtimoiy va madaniy omillar bilan ham bog'liq. Jamiyatda huquqiy tafakkur darajasi, ota-onalarning qonunga munosabati, maktab va o'qituvchining pedagogik yondashuvi ham o'quvchining huquqqa bo'lgan qarashlarini shakllantiradi. Afsuski, ba'zi o'quvchilar huquqiy bilimlarni "hayotdan uzoq" deb hisoblashi, bu esa o'rganish motivatsiyasini pasaytiradi. Shu bois o'qituvchi huquqiy fanlarni real hayotiy misollar, amaliyotdagi vaziyatlar bilan bog'lab o'tishi zarur.

Huquqiy fanlarda psixologik muhitning barqaror bo'lishi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshiradi. D. Goleman tomonidan ilgari surilgan emotsional intellekt nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi emotsional uyg'unlik, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalarning hissiyotlarini anglay olish qobiliyati ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli huquqiy ta'lim jarayonida o'qituvchi o'zining emotsional madaniyatini rivojlantirishi zarur.

Psixologik to'siqlarni kamaytirish uchun o'quv jarayoniga interfaol metodlarni joriy etish katta ahamiyatga ega. Debatlar, sud jarayonlari simulyatsiyasi, rolli o'yinlar, keys-stadi uslublari o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni muloqotga, fikr almashishga undaydi. Refleksiya mashg'ulotlari va o'z fikrini tahlil qilish amaliyotlari o'quvchiga o'zini baholash, xatolaridan saboq olish imkonini beradi. Shuningdek, psixologik treninglar, stressni boshqarish va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish mashg'ulotlari o'quvchilarning ishonchini mustahkamlaydi.

Huquq o'qituvchisi zamonaviy pedagogik sharoitda nafaqat yuridik bilim sohibi, balki psixologik kompetensiyaga ega bo'lgan mutaxassis bo'lishi kerak. Bu kompetensiya o'quvchilarning shaxsiy farqlarini hisobga olish, emotsional muhitni boshqarish, motivatsiyani kuchaytirish, shaxsga yo'naltirilgan muloqotni tashkil etish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi.

Huquqiy fanlarni o'qitishda psixologik to'siqlarni yengish — bu faqat metodik vazifa emas, balki shaxsiy va ijtimoiy ongni uyg'otuvchi jarayondir. Bunday yondashuv orqali o'quvchi nafaqat qonunlarni biladigan, balki ularni hayotda anglab, ularning ruhini his etadigan huquqiy ongli fuqaroga aylanadi. Demak, huquqiy ta'lim jarayonida psixologik yondashuv o'qitishning mazmuniy emas, balki metodologik asosiga aylanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bandura, A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
2. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.

3. Deci, E. L., Ryan, R. M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Springer, 1985.
4. Piaget, J. *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press, 1952.
5. Goleman, D. *Emotional Intelligence*. Bantam Books, 1995.
6. Rubinshtayn, S. L. *Osnovy obshchey psikhologii*. Moskva: Pedagogika, 1989.
7. Karimova, R. *Huquqiy ta'lim jarayonida shaxs motivatsiyasining psixologik xususiyatlari*. Toshkent: TDPU, 2021.
8. Raxmonova, M. *O'smirlarning huquqiy tafakkurini rivojlantirishda psixologik omillar*. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 2022.
9. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi*. Toshkent: Adolat nashriyoti, 2023.